

MÂTÜRİDÎ'YE GÖRE MA'RÛF KAVRAMININ PSİKO-SOSYAL İŞLEVİ

Dr. Öğr. Üyesi Osman ORAL*

ÖZET

Ma'rûf, iyi ve hayırlı olan, akıl ve yaratılış bakımından güzel görünen her şeyin ismidir. Türk İslâm dünyasının önemli âlimi Mâtürîdî (ö.333/944) ma'rûfu, aklın güzel gördüğü ve kabul ettiği, dinin benimsediğı, temiz tabiatlı insanların uygun ve makul gördüğü şeyler olarak anlamlandırır. Kur'ân'da hangi davranışın ma'rûf olduğu konusunda bir tahsis yoluna gidilmemesi, ma'rûfun dinin yapılmasını istediğı ve tavsiye ettiği, insanların makul ve güzel gördüğü şeyleri kapsadığını gösterir. Kur'ân'da geçen "ma'rûf itaat" gerçek anlamda hem söz hem de eylem ile bilinen doğru bir itaattir. "Ma'rûf söz", gönül alıcı kalpten söylenen, hak, doğru, yumuşak, nazik ve güzel bir sözü ifade eder. Allah Hz. Peygamber'e ma'rûfu emreder, evlilik sözleşmesinde kadına mehrin ma'rûfa uygun verilmesini, âile'de ma'rûf geçim olmasını, vasiyetin ma'rûfa göre yapılmasını, evladın anne baba'ya ma'rûf davranmasını ister. Ma'rûf çözüm istihsan; çeşitli psiko sosyal problemler karşısında konuyu âdil, ma'kul, ve fitrata uygun çözümlerdir. Bunlar akıl, vicdan, adâlet, doğruluk ve estetik temelinde imân, hak ve hikmetlerin insanlara sunulmasıdır. Aynı zamanda akıl ve vicdanın kabul ettiği inanç, değer ve hükümlerin dikkate alınmasını, hikmet ve hakikatlerin âdil, iyi ve çağdaş metodlarla anlatılması ve öğretilmesidir. Psiko sosyal hayatın canlılığı ferdin akıl, irâde ve duygu içerikli ma'rûf eylemleriyle olduğu gibi imân ve tevhid gibi unsurların hayatın her alanında yaşayabilmesi de ma'rûf içerikli psiko sosyal eylemlerle sağlanabilir. Akıllı insanın ma'rûfu yapması münkerden uzak durması yaratılış hikmeti ve kulluk görevidir.

Anahtar Kelimeler: Ma'rûf, Münker, İyi, Akıl, Mâtürîdî

* Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilimdalı Emekli Öğretim Üyesi.
ORCID ID: 0000-0002-6403-5144 osman-oral@hotmail.com

THE PSYCHO-SOCIAL FUNCTION OF THE CONCEPT OF MAROOF ACCORDING TO AL-MATURIDI

ABSTRACT

Maroof is the name of all that is good and all that is good in terms of reason and creation. Ebû Mansur al-Maturidi (d.333/944) an important scholar of the Turkish-Islamic world, maroof, makes sense as things that the mind considers beautiful and accepted, that religion adopts, and that people of pure nature consider appropriate and reasonable. The fact that there is no explanation in the Qur'an as to what behavior is maroof shows that good covers what religion wants and recommends, and what people consider reasonable and beautiful. The 'maroof obedience' mentioned in the Qur'an is a true obedience known in real terms by both word and action. 'Maroof word' refers to a true, true, gentle, gentle and beautiful word spoken from the heart. Allah commands the Prophet to do maroof. In the marriage contract, he wants be given maroof gift (mehr) for the woman, a maroof livelihood for the family, a maroof will to be made and wants your son to treat his parents like maroof. Istihsan the maroof solution is a fair, reasonable and fit solution in the face of various psycho-social problems. These are the presentation of faith rights and wisdom on the basis of reason, conscience, justice, truth and aesthetics. At the same time, the belief, values and judgments accepted by reason and conscience to be taken into consideration, wisdom and truths to be told and taught in fair, good and contemporary methods. The vitality of psycho-social life can be achieved through the maroof actions of the individual with the content of reason, will and emotion, as well as through the existence of elements such as faith and tawhed in all aspects of life, through psycho-social actions with the content of maroof. It is the wisdom of creation and the duty of servitude for a smart person to do maroof to stay away from munkar.

Keywords: Maroof, Munkar, Good, Mind, Al-Maturidi

GİRİŞ

İnsanlara iyiyi, güzeli yani ma'rûfu göstermek ve öğretmek, kötülöklere yani münkere sabırla engel olmak sosyal hayat için gerekli görölr. İnsan sosyal bir varlık olduğundan toplu halde medenî ve güzel bir şekilde yaşamak durumundadır. Allah insanlara ma'rûfu emredip münkerden sakındırmayı öğretmek için nebiler göndermiş, fert ve topluluklar bu sayede varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Erdemli fertlerden oluşan toplumlarda huzur ve mutluluğın devamında ma'rûfun fert ve toplum hayatında işlevi önemli ve büyük olmalıdır (Cüveynî, 1979: 43 vd; Nesefî, 2013: II/54 vd; İbn Haldûn, 1968:195). Kur'ân'da toplum içinde iyi ve güzel eylemler yapmaya çağırın, ma'rûfu emredip münkerden vazgeçirmeye çalışanları Allah'ın kurtuluş ve huzura ulaştırılacağı (Âl-i imrân 3/104), insanlar için en hayırlılar olduğı (Al-i imrân 3/110), onlara Allah'ın rahmet edeceği (et-Tövbe 9/71) anlatılır (Oral, 2016: 146 vd). Âlimler sosyal hayatta ma'rûfu emretmenin gerekliliğı konusunda hemfikirdirler. 'Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker'de denilen bu görevin, sadece bir kişiye veya kuruma mahsus değil, her fert ve kuruluşa âit olmasıdır (İlhan, 1986: 89; Tunç, 1986: 5).

İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm ekolü Mu'tezile'nin beş esasından (usul-u hamse) biri ma'rûfu emir münkeri nehiy prensibidir. Hâricî ve Mu'tezile anlayışına sahip âlimler ma'rûfun emredilmesini dinin aslı unsurları arasında ve hüküm olarak herkesin yapması gereken farz-ı ayn kabul ederlerken (Abdulcebbâr, 2013: I/232 vd; Çağrıçı, 1995: XI/138), Hasan Basrî (ö.110/729) ve Ebû Hanîfe (ö.150/767) gibi ilk dönemlerden beri âlimlerin çoğu ma'rûfun emredilmesini psiko sosyal ahlâk kuralı olarak bazılarının yapmasıyla yeterli farz-ı kifaye görürler (Ebû Hanîfe, 1992: 38; İbnü'l-Cevzî, 1931: 35 vd).

Günümüz radikal, aşırı din anlayış ve akımlarına dayanak teşkil eden toplumların birlik ve barışını bozan anlayışlara karşı ma'rûfun Kur'ân'ın ruhuna uygun, doğru ve objektif anlaşılması ve açıklanması önem arzeder. Bazı dînî grupların kendi anlayış ve görüşlerini ma'rûf görmeleri, kendilerine muhalefet edenleri de münker statüsünde sayıp müşrik, facir, kâfir, zındık, bağı vb. kavramlarla ötekileştirme ve dışlamada bulunmaları toplumlarda büyük problemler oluşturduğu tarihi bir realitedir (Kevserî, 1388: 466 vd). İslâm tarihinde aşırılıkların ilk kaynağı kabul edilen Hâricîler “ma'rûfu emrediyor münkeri yasaklıyoruz” diyerek toplumlarda kargaşa çıkarmış (Şehristanî, 1968: I/114, 155; İbnü'l-Esir, 1929: III/130), kendilerine göre düşman kabul ettikleri müslümanlarla savaşmayı imânın aslından saymışlardı (Kalhâtî, 1980: II/473; Huvvarî, 1990: I/304-5, II/14-5).

Problemin büyüklüğünü gören kırılma noktaları ve çözümü yolunda çaba harcayan Ebû Mansur el-Mâtürîdî (ö. 333/944)'ye göre ma'rûf, her selim aklın kabul ettiği ve her bozulmamış tabiatın güzel gördüğü her fiil olurken münker ise selim aklın reddettiği ve her bozulmamış tabiatın çirkin gördüğü ve kabul etmediği kötü şeydir. Bunların kötülüğü ve iyiliği bedihi bilgi veya düşünüp tefekkür etmekle bir fiilin ma'rûf veya münker olduğu bilinir (Mâtürîdî, 2005b: XI/234). Mâtürîdî ma'rûfu selîm ve işlevsel aklın hâkim olduğu bir metodu yorumladığı, ma'rûfu emir kötülüğü nehyederken yumuşak, kucaklayıcı, kapsayıcı, merhamet eksenli ve insan fitratına uygun olacak bir metodu benimsediği söylenir (Taşdelen, 2016: 3 vd).

Bu çalışmada; “Mâtürîdîlik” veya “Mâtürîdîyye” adlı itikadî ekolün kurucusu, Türk-İslâm dünyasının kelâm, fıkıh ve tefsir âlimi Mâtürîdî özelinde ma'rûf kavramının psiko sosyal fonksiyonu onun “Kitabu't-Tevhid” ve “Te'vilâtü'l-Kur'ân” eserleri çerçevesinde deskriptif tarzda incelenip değerlendirilmektedir.

1. MA'RÛF, MÛNKER VE İMÂN

1.1. Ma'rûf ve Münker

Ma'rûf, Allah'a itaat ve O'na yaklaştıracı güzel olan her şeyi kapsayan iyilik ve güzellik, aklın ve dinin güzel gördüğü şey, münker de Allah'a isyan ve O'ndan uzaklaştıracı kötülük, dinin ve aklın kötü gördüğü, haram ve mekruh kıldığı şeydir (İsfehanî, 1992: “arf” mad; İbn Manzur, trs: “arf” mad; Zebîdî, trs: “arf” mad). Ma'rûf, hayrın, faziletin, hakkın ve adaletin kendisi yani Allah'ın emrettiği aklın uygun gördüğü her şeydir.

Aynı şekilde, münker de Allah'ın yasakladığı hırsızlık, zina, iftira, cana kıymak, gıybet ve dedikodu yapmak gibi açıkça yasaklanan işler ile insan akıl ve tabiatının hoş karşılamayacağı (Abdulcebbar, 2013: I/232), toplumun ve bireylerin huzur ve sükûnuna zarar verecek her türlü söz, davranış ve eylemleri kapsamına alır (Dumlu, 1999: 22 vd).

Kur'an'da a-r-f kökünden gelen kelimelerin çoğu isim olarak ma'ruf şeklinde geçer. Urf kelimesi "bilme, tanıma" mânasındaki irfan kökünden terim olup, aynı kökten ma'rûf gibi "iyilik olarak bilinen ve benimsenen şey" anlamında kullanılır (İsfahânî, el-Müfredât, "arf" mad.). Kur'an'da ma'rûf kavramı aynı zamanda tevhid, peygamberlere itaat gibi manalara da gelir. Bir ayette geçen "marufe" kelimesi (en-Nur 24/53) ise bilinen, belli anlamlarında kullanılan bir isimdir. İki ayette ise a'râf şekli geçer (el-A'râf 7/46, 48). "Urf" kelimesinin çoğulu olarak a'râf, cennetle cehennem arasında en yüksek sûr, en yüksek yer anlamlarına gelir. A'râf kelimesi, Kur'an'ın sûrelerinden birisinin adıdır (Çağrıcı, 1995: XI/138). Dolayısıyla ma'ruf; selim aklın ve temiz vicdanın güzel gördüğü ve kabul ettiği şeydir, denilebilir.

Mâtürîdî'ye göre ma'rûf her iyiliğin adı, münker ise yapanın yadırganacağı açık olan fiildir. Yani münkerin aslı ma'rûf olmayan her şeydir. Ma'rûfu emreden, münkeri engelleyen ve Allah'a îmân edenlerin insanlar arasında en hayırlı ümmet olmasıdır (Al-i imrân 3/110). Ma'rûf üç anlama gelebilir. *Birincisi*; ma'rûf aklın iyi gördüğü, güzel bulduğu şey, münker de aklın çirkin görüp kötü kabul ettiği şeydir. *İkincisi*; ma'rûf, âyetlerin ve delillerin işaretiyle güzel olduğu bilinen şeydir, münker de çirkin olduğu deliller vasıtasıyla bilinen şeydir. *Üçüncüsü*; ma'rûf peygamberlerin dilinde güzel görünen şey, münker de onların çirkin gördükleri ve yasakladıkları şeydir. Münker, bir yönüyle de tanınmayan ve garib olan bir davranıştır. Elçiler Lut âilesine geldiklerinde Hz. Lut onlara "münker (tanınmadık) kimselersiniz" (en-Hicr 15/61-62) demişti. Münker, hayır ve salah sahibi iyi bir kul olmakla tanınan kimselerin yaptıkları hatalardır, bu işin onlardan çıkması beklenmez ve garip karşılanır. Çünkü bu iyi kullar bu çeşit işlerle tanınmamışlar, bu sebeple onların yaptıkları bu tür hatalar münker diye isimlenir. Dolayısıyla münker, fahşa ve bağıy kelimelerinin aynı anlamda olması da mümkündür. Fahşa münker, fahşa bağıy yani münker fahşa ve bağıydır. Ma'rûf, peygamberlerin Allah katından getirmiş oldukları, insanlar için kural haline getirdikleri ve insanları davet ettikleri iyiliktir. Münker, peygamberlerin reddettikleri ve insanların yapmasını yasakladıkları davranışlardır. Ma'rûf, her selim aklın kabul ettiği ve her bozulmamış fitratın güzel gördüğü her fiil, münker de her selim aklın reddettiği ve her bozulmamış fitratın çirkin gördüğü ve kabul etmediği fiildir. Bu bedihi bilgi ile bilinir. Mâtürîdî ma'rûfu aklın güzel gördüğü ve dinin kabul ettiği, temiz tabiatlıların uygun ve makul gördüğü şeyler olarak kapsamlı bir şekilde tanımlaması iyi ve hayırlı olan, akıl ve yaratılış bakımından güzel görünen her şeyin ismi kabul etmesi kanaatimizce terim anlamlarına uygun ve insana verilen değeri de gösterir (Mâtürîdî, 2005b: II/389, V/333-4, VI/146-8, VIII/179, XI/234, XVII/319).

Ma'rûf kavramı ile iyilik ve bilinen yani uygulanagelen davranışlar biçiminde iki temel anlamda verilmesi, ma'rûfun ne olduğunda açıklanma lüzumu hissedilmediğinden sanki îmân ve tevhid ilke ve esaslarına ters olmayan konularda fertlerin akıl, vicdan temelinde toplumlarda genel geçer, bilinen, akılların tasvip ettiği güzellik ve iyiliklerin uygulanması gibidir.

Soyut ma'rûfun somutlaştırılması akıl ve vicdanlara bırakılır. Allah'a kulluk ve insanlarla ilgili hususlarda tasvip gören, bireysel ve toplumsal hayatta iyi, güzel söz ve davranışları kapsayabilir. Bir yönüyle ma'rûf, imân, fitrat, sorumluluk, teslimiyet ve estetik açısından insanın akıl, irâde ve vicdan gibi kalbî eylemlerinin değerli oluşunun anlatımıdır. Bir çok yerde ma'ruf ile imân, tevhid, sabır, takvâ, itaat aynı anlamda kullanılır. Ma'rûf, iyi ve hayırlı olan, akıl ve yaratılış bakımından güzel görünen her şeyin ismidir. Dolayısıyla akli başında insanların âdil, güzel, iyi, estetik, hoş, vicdanî ve gönülden kabul ettikleri her türlü iyi ve güzel eylemler ma'rûf, kötü, garip, zararlı çirkin eylem ve davranışlar da münkerdir denilebilir.

1.2. Ma'rûf ve İmân

Ma'rûf, imân kavramı ile de ilişkilendirilir. İmân'da kalb ile tasdik aslî rükün, dil ile ikrâr da zaid rükün kabul edilir. İmân “emn” kökünden, korkunun zıddı, güven duygusu içinde tasdik, emin olma, emniyette olma mânâsındadır (Isfehâni, 1992: “Emn” mad). Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek mânâsındaki “akd” kökünden türetilen i'tikad da imân karşılığında kullanılır (İbn Manzûr, trs: “Emn” mad). Kur'ân'da imân kavramı, “doğru söylemek” anlamındaki sâdk kökünün, ayrıca kalbin imân sayesinde huzura kavuşma-sını ifade etmek için “şüpheden uzak olarak bilmek” mânâsında yakîn kökünün türevleri ve “huzur bulmak, güven duymak” anlamındaki itmi'nân ile kullanılır (el-Bakara 2/4, 260; el-Mâide 5/50; er-Ra'd 13/28). İmân “ba” harfi cerriyle birlikte geçişli yapıldığında “ikrâr ve itiraf” anlamını, “Lam” harfi cerriyle geçişli yapıldığında “iz'an ve kabul” anlamına gelir. Terim olarak imân, Peygamberlerin Allah tarafından getirdiği kesin bilinen ve zarûrât-ı dîniyye denilen esasların ve hükümlerinin doğru ve gerçek olduğuna gönülden tereddütsüz inanmaktır (Isfehâni, 1992: “Emn” mad). Hanefilere göre imân; dil ile ikrâr, kalp ile tasdiktir (Ebu Hanife, 1992: 74 vd). Eş'arîler “dil ile ikrâr”ı ve “amel”i imânın esas rükünleri olarak kabul etmeyip imânı “tasdik” olarak tarif ederler (Eş'arî, 1953: 75). Mâtürîdî'de imân, kalbin ameli güven ve rızâ duygusu içinde gönülden teslim ve tasdiktir. İnsanın psikolojik ve sosyolojik yapısıyla bilişsel (kognitif), duygusal, irâde ve davranış gibi unsurların temelinde oluşan imânın dışı vurumu söz (ikrâr) ile anlaşılabilir. Kalp adeta inanç ve duyguların hazinesi, ağız kilidi ve dil de anahtarıdır. Kişinin gönül halinin dengeli olup olmadığı, nasıl bir inanca, fikre, akla ve vicdana sahip olduğu ikrâr ettiği sözlerden büyük ölçüde açığa çıkar. İmân ile küfrü “tasdik” veya “reddetme” şeklinde kalbî eylem kabul eden Mâtürîdî zorlamayla kalbî eylem olamayacağını belirtir. Yine O, kalp küfre zorlansa dil ile küfrü ifade etse kalbi imâna râzı olsa kâfir olmaz, ancak kalbi kendi rızâsıyla küfrü seçer ve tatmin olursa kâfir sayılır, der (Mâtürîdî, 2005a: 117-8, 160, 223, 605; 2005b: II/23, 27, III/28, IV/227, 288, VII/114, VIII/295, IX/171; XI/273, XIV/69). Dolayısıyla imân kalbin ve aklın güzel, iyi görüp onayladığı yani ma'ruf olan denilebilir.

Hadis rivâyetlerinde ma'rûfun emri münkere engel olma imân ile ilişkilendirilir. Yetmiş küsur şubeye ayrılan imânın en alt derecesi yolda eziyet veren münkeri kaldırmaktır (Buhari, 1981: “İman” 3). Allah'a ve âhirete imân edenin çevresine ma'rûfta bulunması, hayır konuşması istenir (Buhari, “Edeb” 85). Münker görenin önce eliyle, sonrada diliyle önlemesi, buna gücü yetmezse kalbiyle münkere öfke duyması imanın en zayıf derecesidir (Müslim, “İmân” 78).

Bunun ma'rûfa aykırı tutum ve davranışlara karşı tedbirleri ve münkere psikolojik direniş şeklinde tepkiler göstermeyi imânla irtibatlandırıldığı söylenebilir. İmâna duygusal nitelikleri yansıtmak için imân utanma ve rahmet duygusuyla tarif edilmiş, imân güzeldir, hayırdır, sahibi için bir hidayet vesilesi ve süstür denilmiştir. Allah bir defasında ağaçla, bir defasında işitmek ve görmekle, bir defa hayatla, güzel memleket ve kandil ile örneklendirmiştir (el-Araf 7/58; Hud 11/24; İbrahim 14/24; Fatır 35/22). Bütün bunlar imânın ma'ruf yönünü ortaya koyan benzetmelerdir (Mâtürîdî, 2005a: 622-3; 2005b: XIV/65-7, 78-9).

Sonuç olarak kalp ile tasdik, imânın duygu boyutunu, his ve duygulara etkisini, dil ile ikrar ise imânın düşünce boyutunu ve düşünceye etkisini gösterir. İnançlar hüküm açısından zihnî; teslimiyet, itaat, güven ve sevgi hisleri içermesi yönünden duygusal; bir değer anlayışı olması açısından niyet ve irâde özelliğine sahiptir. Böylece imân, sadece dil ile söylemekle oluşan veya duyularla hissedilen duygusal bir olgu değil kalbin yetileriyle birlikte oluşan ma'ruf bir süreçtir. Psiko-sosyal bir hal olarak imân; salt teorik tasdiki bir bilgi değil, içinde güven, teslimiyet, sevgi, fitrat, içtenlik, şuur, sorumluluk, benimseme ve rızâ gibi imân eksenli ma'rûf kalbî eylemleri de içeren bilişsel, varoluşsal duygu boyutları olan ontolojik bir gerçekliktir.

2. MA'RÛFUN EMREDİLMESİ

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e hitaben "ma'rûfu emret!" (el-Araf 7/199) denilir. Bu insanlara iyi ve güzel olanın sunulması, iyi davranmadır (en-Nahl 16/125; el-Ankebut 29/46). Selim aklın ve kamu vicdanının hayırlı ve yararlı gördüğü her türlü dinî-dünyevî konulardaki iyilik ve güzellikleri de içerebilir. Nebiler bütün dönemlerde geçerli olan; hikmet, güzel öğüt, en güzel bir biçimde mücadele ve sabırla da'vet ederler. Mâtürîdî'de Peygamber'e ma'rûfun emredilmesi yaratılışının şahitlik ettiği ve sana emrettiği şey olup şu şekilde yorumlanabilir;

Birincisi; Hz. Peygamber ile Rabbi arasındaki husus yani onun yaratılışının Allah'ın birliğine ve ulûhiyetinin işaretlerine şahitlik etmesidir. Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in fizik ve psikolojik yapısında Allah'ın elçisi olduğunun ve Allah'ın birliği ve ulûhiyetinin kanıtları vardır. Kendisinin dünyaya gelişine kadar nesilden nesile intikal eden nur, iki omuzu arasında bulunan mühür, orta boylu diye nitelendirilmekle birlikte uzun boylularla yan yana geldiğinde boyunun onları aşması, vahye mazhar kılınmadan önce bulutun kendisini gölgelendirmesi, küçüklüğünden beri kaba saba konuşmayan, yüksek sesle bağırıp çağırmayan birisi olmasıdır. Yalan söylediğine kimse şahit olmamış, düşmanları bile doğrulukla vasıflandırmışlardı. Ümmi olmasına rağmen nice bilginleri ve âlimleri hayretler içinde bırakan ifadeler kullanmıştır. Hz. Peygamber'in yaratılış fizyonomisi herhangi birinin benzeriyle vasıflandırıldığı bilinmeyen bir güzellik ve yakışıklıkla nitelendirilmiştir. Güzel yüzlü, onun miskten daha hoş kokulu ve ipekten yumuşak olduğu, ayrıca terinin alınıp güzel kokuya karıştırıldığı da rivâyet edilir. Asla intikam almaya kalkışmamış "Onlar için üzülmekle kendini helâk etme!" (Fatır 35/8); "Onlar imân etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!" (eş-Şuara 26/3) gibi ifadelerle üstün vasıflara sahip bulunmasıdır.

Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in her türlü kusurdan arınmış, maddî-manevî bütün meziyetlerle donatılmış olması onun kâinata en üstün dereceye ve en büyük değerlere lâyık olduğunun kanıtı Allah'ın birliği ve ulûhiyyetine dâir işaretlerdir. Yaratılışın Allah'ın birliğine ve ulûhiyyetinin işaretlerine şâhitlik etmesi "O halde sen hanîf olarak bütün varlığına dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel!" (er-Rum 30/30) ifadesinde olduğu gibi bilinen yaratılış fitratına uygun tarzda ma'rûf iletişim kurulması, ma'rûfun yapılmasıdır. Fıtrata uygun bir tarzda onun kabul edeceği yaratılışla dini hakikatleri kabulü kolaylaşır. "Nefislerinde bulunan kanıtlarımızı göstereceğiz" (el-Fussilet 41/53); "Sağlam düşünce ve inanç sahipleri için nefsinizde kanıtlar vardır" (ez-Zariyat 51/20-21) gibi insanın kendi iç gayb âleminde Allah'ın birliğine ve ulûhiyyetinin işaretlerine dâir kanıtlardır. Mâtürîdî'ye göre bütün insanlarda ortak olan bu kanıtlar, fitrat gibi ilk yaratılışta Allah'ın insan tabiatına bahşettiği psikolojik, fizyolojik ve biyolojik eğilimler, duygular, yetkinlikler ve yetenekler olması mümkündür. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e 'ma'rûfun emredilmesi' ile onun kendisinde olan nimetlerin Allah'ın birliği ve ulûhiyyetine işaret ettiği gibi diğer insanların da kendilerinde olan yaratıcıyı ispata ileten kanıtları öğrenmeleri imân yolunda gayret göstermeleridir (Mâtürîdî, 2005a: 16, 295, 316; 2005b: V/333-4, VI/146-8, VII/105; XIII/157-8, 217-8, XI, 129, XIV/138-9).

İkincisi; Peygamber'e ma'rûfun emredilmesi Allah'ın kendisine verdiği nimetlere karşı şükre sevketmesidir. Akıllar varoluş gâyesi ma'ruf şükürü tasvip ederler. Üzerinde bulunan yetenek, nimet ve yeteneklerin yerli yerinde kullanma, nimetle isyan etmeme, nimeti asıl vereni unutmama, görülen iyiliğe karşılık verme şükürdür. Mâtürîdî'ye göre kulluğun anahtarı ve birini layık olduğu şeyle nitelemek olan hamd; yani övgü ve sena sadece Allah'a yönelik olması münasip görülür. Şükür ise kendisine verilen nimet ve lütufları, O'nun istediği doğrultuda kullanmasıdır. Yani yaratıcısının râzı olduğu yerlerde bu nimetleri kullanmak psiko sosyal eylemler yapmaktır. Hz. Peygamber bir şey yenilip içildikten sonra Allah'a hamd ve teşekkür eden kuldan Allah'ın râzı olduğunu (Müslim, 1981: "Zikir" 89), belirtir. "İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez" (Tirmizi, 1981: "Birr" 35) der. Buna göre kulun görevi her haline hamdetmek, üzerindeki nimetlere de ma'ruf şekilde şükretmektir (Mâtürîdî, 2005a: 168, 278-9, 425; 2005b: I/16-7, 234, II/23, VI/146-8). Elindeki sebep, imkân ve yetenekleri Allah'ın râzı olduğu yön ve yerlerde ma'ruf bir tarzda kullanmanın bir nevi şükür olduğu da söylenebilir.

Üçüncüsü; ma'rûfun emredilmesi Hz. Peygamber ile insanlar arasındaki ilişkilerinde yaratılışın davet ettiği hususlardır. Bu nefsinin istediği ve arzu ettiği her türlü iyiliğin yanı sıra nefsinin nefret ettiği bütün eziyetler ve kötülüklerdir. Buna göre Hz. Peygamber insanlara karşı hoşlandığı iyilikleri uygulaması ve nefret ettiği kötülüklerden ve her türlü eziyetten sakınması emredilmiştir (Mâtürîdî, 2005b: V/333-4, VI/146-8).

Tebliğ esnasında insanlara karşı her türlü iletişimde öncelikle kendisinin hoşlandığı ma'rûfları uygulama ve nefret ettiği münker, her türlü eziyet türlerinden sakınma iletişimin başarılı olmasını da sağlar. İnsanlarla iletişim ve öğretimde karşı tarafı düşünme anlamında hemhâl olma yani empati kurmanın önemli olduğu söylenebilir.

Empati, başkalarıyla duygusal anlamda özdeşleşebilme ve bilmediği bir konuda olan kişiye yardım etme ve öğrenme isteğini giderme durumudur. Kendisine yapılmasını istemediği şeyin, bir başkasına yapılmasını arzulamadığı gibi aynı zamanda kendisi için arzuladığı şeyleri başkası içinde istemesidir (Ayten, 2013: 80-1; Dökmen, 2015: 255-6).

Sonuç olarak Hz. Peygamber'e ma'rûfun emredilmesi, hem kendi hem de karşısındaki bireyin maddî-manevî ihtiyaçları ve isteklerine göre empati kurarak imânı, tevhidi, hak ve hükümleri ma'ruf bir tarzda anlatma isteği olabilir. Selim, temiz akıl ve kamu vicdanının hayırlı ve yararlı gördüğü her türlü dinî-dünyevî konulardaki iyilik ve güzelliklerin ma'ruf bir şekilde yaşanması da olabilir. Karşısındakine değer verme, ilgi, af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti; kin, öfke, zorbalık ve düşmanlığa tercih etme, ma'ruf temelli imân, tevhid, hak, hikmetlerin gönüllere girmesini kolaylaştırmıştır. Ma'rûfu sosyal hayatta anlatanlarda bu tür psiko-sosyal nitelik, hikmet ve ilkelerin bulunmasının önemine de işâretler olduğu söylenebilir.

3. MA'RÛF SÖZ

Allah insanlara fert ve toplum hayatında ma'rûf sözü önerir (el-Bakara 2/263; en-Nisa 4/8). Mâtürîdî'ye göre ma'rûf söz; kişinin müslüman kardeşi veya diğer insanlar hakkında gıyabında yaptığı hayır duâ ve biri duyduğunda ne güzel ve gönül alıcı dosdoğru, âdil bir şey diyeceği sedid, âdil ve doğru sözdür. Bir diğer manasıyla kimsenin görmediği yerde müslüman kardeşinin kusurunu örtüp kendisine karşı yaptığı haksızlığı bağışlamaktır. Böylece ma'rûf söz; Allah nezdinde, peşinden incitme ve başa kakma gelen yardıma göre daha çok sevap kazandıran zülme, münkere, adâletsizliğe sevketmeyen insaflı, âdil ve doğru sözdür. Ma'rûf söz -başkası ondan maddî olarak faydalanmasa da- varlığını sürdürür, ardından eziyet gelen yardım ise- fakirin faydalanmasına rağmen- devam etmeyip yok olur. Ma'rûf itaat ve söz (Muhammed 47/21), yani sizin için en uygun olan itaat ve makbul söz söylemektir. Dolayısıyla ma'rûf söz, muhatabın dikkatini çekerek onun kalbinin meylini ve verilecek mesajın onun tarafından iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayan gönülleri teskin eden doğru, güzel, yumuşak ve gönül alıcı nazik sözdür (Mâtürîdî, 2005b: II/176, III/24, 35-9, XIII/406).

Ma'rûf söz söylenmesi Allah'ı râzı eden psiko sosyal eylemlerden biridir. Allah özünde ve sözünde doğru sâdıklardan râzı olur (el-Mâide 5/119). Allah'ın râzılığı, kişi söz söylediğinde herhangi bir şeyi ilave etmeyi veya ondan herhangi bir şeyi eksiltmeyi gerektirmeyecek şekilde (el-Enam 6/152) sözün doğru konuşulmasıdır, denilir (Mâtürîdî, 2005b: V/257, 325; Zemahşeri, 2017: II/782). Mâtürîdî'ye göre 'yararlı iş yapan ve ben müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim vardır?' (el-Fussilet 41/33)' ifadesi; söz, davranış ve eylem olarak bütün güzellikleri içine aldığı gibi psiko sosyal iş yapmayı müslüman olduğunu söyleyenin tutarsız olduğunu, müslümanın sözü ve eylemlerinin ma'rûf yani güzel ve doğru olmasını da anlatır (Mâtürîdî, 2005b: IV/379-380, XIII/132).

İnsanı insan yapan, güzelleştirip değerli kılan ve öteki canlılardan ayıran özelliklerin başında sözü yani dili gelir. Dil, kalbin tercümanı, birikmiş duygular ve zihinde tasarlanmış düşünceler, dil ile ifade edilir. Allah kulun insanlara gönül alıcı, sözün en güzelini, güzel söz söylemesini ister (el-Bakara 2/83; el-İsrâ 17/23, 53). Hz. Peygamber “kul, Allah’ın râzı olduğu bir sözü söyleyiverir de Allah onun derecesini yüceltir. Yine bir kul Allah’ın gazabını gerektiren bir sözü söyleyiverir de Allah onu bu sözü sebebiyle derecesini alçaltır” (Buhârî, 1981, “Rikâk” 23) ifadeleriyle ümmetini uyarır. Yine Hz. Peygamber güzel sözü de imân ile irtibatlandırır; “Allah’a ve âhiret gününe inanan kimse, ya güzel söz söylesin, ya da sussun!” (Buhârî, 1981: “Edeb” 31, 85; Müslim, 1981, “İmân” 74, 75). Bu ağızdan çıkan sözün muhtemelen sorumluluğu olmasındandır. Diğer bir rivâyette “Kim iki çene arasındakini (yani dilini) tutar kefil olursa ben de ona cennet için kefil olurum” (Buhârî, 1981: “Rikâk” 23). beyanıyla da huzurlu bir hayat için iki çene arasındaki “ağzına, diline, konuşmalarına, sözlerine” sahip çıkmasını ister. Yunus Emre’nin “söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı” (Tatçı, 1990: 113-4) dizesi ile ifade etmek istediği sözün ma’ruf olan yönü olmasıdır. Mâtürîdî, “söz söylediğinizde adâletli olun!” (el-Enam 6/152) ifâdesi sözde adâletin fiilde adâletten daha önemli olduğunu açıklar, hikmet akılsızlıktan hak da bâtıldan sözle ayırd edilir, sözde adâlet daha önemlidir, der (Mâtürîdî, 2005b: V/257, 325).

Kur’ân’da kâfir ve mü’minlerin söylediği sözlerin anlatılması Mâtürîdî’ye göre bununla kişinin iyi sözleri söylemesi, kötü sözleri sabredip söylememesi, kendisini tehlikeye götürecek sözlerden kaçınması hikmetine yönelik olmalıdır. Allah güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte her zaman meyvesini veren güzel bir ağaca, kötü sözü de kökü yerden sökülmiş, ayakta duramayan kötü bir ağaca benzetir. Allah sağlam söze imân edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar (İbrahim 12/24-27). Buradaki güzel söz imân ve tevhid eksenli hak, doğru ve güzel konuşmalardır. Dil/lisanın yaratmasının hikmeti; onu yaratıklar arasında birbirlerini anlamada tercüman olması, dil vasıtasıyla ihtiyaçların giderilmesi, onunla dünya ve âhiret hayatının devam etmesidir (Mâtürîdî, 2005b: VII/490-2, VIII/295).

Allah güzel sözü meyveli ağaca benzetir. Çünkü ağaç, derin kök, ayakta duran bir gövde ve yüksek dallar olursa ağaç diye isimlendirilir. İman da kalpte imân, dilde ikrâr ve uzuvlarla da amel etme şeklindedir. İman ağacının meyveleri de güzel söz, salih amel, takvâ, hudû, huşu, yakarış ve tevazu gibi yararlı psiko sosyal eylemlerdir. (Râzî, 1981: XIX/119-122). Allah’ı râzı eden psiko sosyal eylemlerden birinin insanın dili ile hak, doğru ve güzel söz söylemesidir. Peygamber eşlerine ma’rûf söz ve konuşma emredilmesi (Ahzab 33/32), hayâsızlığa yakın duran bir söz söylemeyin yani erkeklere bir rağbeti, dünyaya yönelmeyi ve meyletmeyi ifade ettiği bilinen sözler söylemeyin. Siz ma’rûf bir şekilde yani içerisinde kötülüğü değiştirme ve iyiliği emretme bulunan sözler söyleyin, doğru konuşun, demektir. Muhataba bilmesi gereken bilgiyi, imânî ve ahlâkî davranışları öğretmek denilebilir. Rikkat, yumuşaklık, gönül alıcılık vasfının yanı sıra aydınlatıcı, bilinçlendirici ve gönül rahatlatıcı bir metod ve dille hikmet ve hakikatlerin insanlara anlatılması da olabilir.

İlâhî hükümler gönül temizliğini ister (el-Ahzâb 33/53) Ma'rûf söz söyleyen kalp, kendisi şirk, nifak, fisk ve zulüm gibi günahlarla kendini hastalandırmadığı gibi başka kalplerini de hastalandırmaz. Gözlerini şehvî haram bakışlardan korur, kulakları haramları duymaktan sakındırır, düşmanlık, kin, nefret ve anarşiye yol açmadan diğer kalpleri de korur. Mâtürîdî'de iman eden, ma'rûfu işleyen ve münkeri de terkedendir (Mâtürîdî, 2005b: I/145-6, XI/340, 375-6).

Sonuç olarak ma'rûf söz; güzel, iyi, doğru söz; akılların kabul ettiği, duyanların dikkatini çekerek kalbin meylini ve verilecek mesajın iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayan gönülleri teskin eden hak, hikmet, doğru, iyi, âdil, insanflı, objektif, yumuşak ve nazik şekilde söz söylenmesi, doğru ve ma'kul bir şekilde konuşulmasıdır.

4. MA'RÛF İTAAT

Allah'a ve Rasûlü'ne itaati emreden bazı âyetler, itaatin imânın bir sonucu ve mü'min kişinin temel özelliği olduğunu belirtirler (el-Enfâl 8/1; en-Nûr 24/51). Ma'rûf taat; (en-Nur 24/53), içinde nifak türü yalancılık olan itaat değil sahih bilinen güzel bir itattir. Ma'rûf itaat; gerçek anlamda hem sözle hem de eylem ile bilinen doğru bir itattir (Mâtürîdî, 2005b: X/191). Sosyal hayatta önemi olan itaat, bir emri veya isteği benimseme ve yerine getirmedir (Isfehanî, 1992: "itaat" mad). Kur'ân'da Allah'a, Peygambere ve müslüman yöneticilere itaat emredilir, müşrik, münâfık, kâfir, hristiyan, yahûdî, bozguncu, günahkâr vb. kişilere itaat ise yasaklanır (Al-i imrân 3/149; el-Furkan 25/52; el-Ahzab 33/1, 67-68; el-Alak 96/16, 19).

İnsanlığa üsve-i hasene/güzel bir örnek Hz. Peygamber'e itaat eden Allah'a itaat etmiş gibi olur (en-Nisa 4/80, el-Ahzab 33/21). İmân etmek ve din kurallarını uygulamak ancak Allah ve Peygamberine itaat ile olabilir. İtaatin içerisinde gönülden teslimiyet, rızâ, onaylama (tasdik), imân gibi unsurlar da yer alır. Bu bağlamda itaat, imân ve ibâdetin, huzûr ve mutluluğun, sevgi ve saygının, âile düzeni ve sosyal hayatın temeli gibidir. Karı-koca, çocuklar-valideyn, işçi-işveren, usta-çırak, amir-memur, öğrenci-öğretmen, er-komutan gibi âilevî, idârî, siyasî, askerî, eğitim-öğretim vb. bütün insanî ilişkilerde ve görevlerde başarılı ve huzurlu olmak da itaat ile mümkündür. Nefsin süflî arzularına, insanların dine ve akl-ı selime ters düşen emir ve isteklerine itaat etmek; Allah, Peygamber ve yönetici durumunda olan insanlara isyan; dinin, ahlâkın ve sosyal barışın bozulmasına neden olabilir (Karagöz, 1999: 41-2). Kulun görevi her nasıl olursa olsun her durumda ilâhî teklif çerçevesinde itattir (Mâtürîdî, 2005a: 283, 353; 2005b: I/56, 283, II/521-2, V/137, XVII/216).

Özetle ma'rûf itaat kişinin Allah'a gönülden gerçek anlamda kalp, söz ve eylem ile bilinen doğru bir itaatı yapmasıdır. Buna, Allah'ın râzı olduğu, aklın, vicdanın ve gönlün kabul ettiği ma'rûfa uygun, içinde münker olmayan itaat olduğu da söylenebilir.

5. SOSYAL HAYATTA MA'RÛF

Mâtürîdî'ye göre sosyal hayatta bütün dönemlerde geçerli olan; hikmet, güzel öğüt ve en güzel bir biçimde sabırla mücadele ve da'vet ile ma'rûf emredilir (en-Nahl 16/125; el-Ankebut 29/46). Toplumda ma'rûfu emretme münkerden insanları uzaklaştırmaya çalışma azm, sabır ve sebatla olması gereken psiko sosyal ilke olduğundan bütün peygamberler ma'rûfu hem söz hem de davranışlarıyla toplumlara göstermişler, hak ve hakikatleri anlatmışlardır (Lokman 31/17; Mâtürîdî, 2005b: VIII/217-8, XI/129 vd, 233-4). Fertlerin hiç ses çıkarmadığı toplumda felaketlerin umumi gelme durumunu gemi misâliyle Hz. Peygamber şu şekilde açıklar:

“Allah'ın yasaklarını koruyan ile korumayan kimsenin misali bir gemide kura ile yerlerini belirleyen kimseler gibidir. Bazıları geminin üst katına, bazıları geminin alt katına yerleşirler. Alt kattakiler, susadıklarında üst kattakilere uğrarlar “kendi bulunduğumuz kattan bir delik açsak ve üst kattakilere zarar vermesek” derler. Bu durumda eğer üst kattakiler, onları bu istekleriyle baş başa bırakırlarsa, hepsi birlikte batmaya mahkumdur. Eğer engel olurlarsa hem onlar hem de kendileri kurtulurlar” (Buharî, 1981: “Şerîke” 6).

Toplum hayatı bir organizma gibi telakki edilir. Duyarsız toplumların yıkılacağı belirtilir (Farabî, 1985: 18, 79; Gazalî, 1974: III/16; İbn Haldûn, 1968: III/33 vd). Ehl-i Kitab'ın ma'rûfu emretmesi ve hayırda yarışmaları (Al-i imrân 3/114) değerli kabul edilir. Mâtürîdî'ye göre insan olması açısından ma'rûf yapan kâfir veya münâfik olsa bile karşılığının mutlaka olacağını Allah haber verir (en-Nisa 4/114). Psiko sosyal açıdan fert ve toplum hayatında ma'rûfun yapılması da değerlidir. Ma'rûfun toplumlarda insanlara emredilmesini Mâtürîdî (et-Tövbe 9/112), imâni, tevhidi ve Allah'ın farz olan hükümlerini anlatılması, teşvik edilmesi ve şirkin zararlarının anlatımı olarak yorumlar (Mâtürîdî, 2005b: IV/35, VI/461).

Hz. Musa bir kul (Hızır) ile yaptığı yolculukta onun yaptığı dış görünüşü itibarıyla münker gördüğünden bunlara tepki gösterir. Aklettiği ve bildiği kadarıyla ma'rûf davranışları teşvik etmesi, münker eylemleri de engellemesi kulluk görevi olduğundan bunu yapmış olmalıdır. Hz. Peygamber ma'rûfu emrettiği ve münkeri yasakladığında kaş göz hareketleri ile karşılanır, alaya alınır. Toplumdan görmüş olduğu bu alaycı tutumlar, onu iyiliği emretmekten ve kötülüğü yasaklamaktan alıkoymazdı. Ümmeti de onun bu tavrından ibret alması, ümmeti de ma'rûfu emretmede ayıplanmaktan, aşağılanmaktan korkarak bu görevinden kaçınmasını istenir (Mâtürîdî, 2005b: IX/96, XVII/324).

“Komşular üçtür. Müslüman olmayan komşunun komşuluk üzere sadece bir hakkı vardır. Müslüman komşunun komşuluk ve Müslümanlık üzere iki hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, akraba olan komşudur ki onun komşuluk, mahremiyet ve Müslümanlık üzere üç çeşit hakkı vardır” görüşünü zikreden Mâtürîdî, komşuların hak ve sınama unsuru olduğunu da söyler. Hz. Peygamber'in “Cebrâil'in bana komşuyu öyle ısrarla tavsiye etti ki komşunun komşuya miras bırakacağını zannettim” (Buharî, 1981: “Edeb” 28); “Allah'a ve âhret gününe iman eden kimse komşusuna karşı iyi davransın” (Müslim, 1981: “İman” 74) hadis rivâyetlerini delil alan Mâtürîdî, şuf'a/komşu hakkının önemini uzunca delilleriyle anlatır.

“Yakın komşuya, uzak komşuya iyilik edin” (en-Nisa 4/36) âyetinde Mâtürîdî, kadının komşu konumunda iyi geçimi ve iletişimi ma’rûf bir şekilde iyi kurmasını önerir (Mâtürîdî, 2005b: III/219-223).

Mâtürîdî, sosyal hayatta kurulan dostlukların imân ekseni “ma’rûf” temelinde olması hakkında Hz. Ali’den rivâyet edilen şu haberi zikreder. Hz. Peygamber “İkisi mü’min ikisi kâfir olmak üzere dört kişi arasında kurulan dostluğun aslı şudur diyerek şöyle bir olayı anlattı. İki mü’minden biri öldüğünde kendisine dostundan sorulur, o da şöyle der: ‘Ey Allahım! Ma’rûfu emretmek ve münkeri yasaklamakta onun gibi bir dost görmedim. Allahım! Beni hidayete erdirdiğin gibi onu da hidayete erdir ve onu da beni öldürdüğün şekilde imânlı bir şekilde ölmesini nasib ettir! Çünkü o bana sürekli ma’rûfu, hayırlar yapmamı ve sana itaat etmemi emreder, münkerden, kötülük yapmaktan ve sana isyandan beni men ederdi’. İki kafirden biri ölünce ona da dostundan sorulur. O da şöyle der: ‘Ey Allahım! Münkeri emretme ve ma’rûfu yasaklamakta onun gibi bir dost görmedim. Allahım! Beni saptırdığı gibi onu da benim gibi dalâlet içinde öldür!’ Sonra kıyamet günü geldiğinde onlar diriltilir ve Allah ‘birbiriniz hakkındaki düşüncenizi dile getirin’ buyurur. İki mü’min birbirlerini güzel övgülerle nitelerler. Birbirleriyle dost iki kafir ise çirkin sözlerle birbirlerini nitelerler”. Mâtürîdî bununla dost, arkadaş ve akrabalara ma’rûf tavsiyesi münkerin engellenmesinin sosyal hayatta yapılması gereken imânî bir nitelik olduğunu delillendirir (Mâtürîdî, 2005b: XIII/271).

Sonuç olarak sosyal hayatın canlı ve dinamik yaşaması ma’rûfun emredilmesi, öğretilmesi, münkerin de psiko sosyal ilkeler çerçevesinde engellenmesi ile mümkün olduğu söylenebilir. Toplumdaki bireyler kendi durumlarını değiştirmedikçe Yaraticı’nın onların durumlarını değiştirmeyeceği (el-Enfal 8/53; er-Rad 13/11) psiko sosyal kuralı ile imâni, tevhidi ve hükümleri insanlara ma’rûf yani çağın gerektirdiği tarzda anlatımı, öğretimi, akıl, irâde, idrâk ve vicdanların anlayacağı tarzda olmalıdır. Gerçek mânadaki kalpteki imânın fert ve toplumda ahlâki, sosyal ve kültürel tezâhürü; takva, güzel ahlâk, sevgi ve kardeşlik gibi ma’rûf içerikli değerlerle gerçekleşeceği de söylenebilir.

6. MA’RÛF ÇÖZÜM İSTİHSAN

Psiko sosyal problemlerin çözümünü imân ve tevhid temelinde olmasını öneren Mâtürîdî, fitrata güzel, makul ve hoş gelen ilkeler demek olan istihsanı, güncel bir problemin çözümü için irca edebileceği bir asıl (nass) ve kurabileceği bir benzerlik (illet) bulunmadığı takdirde âlimin yapabileceği en iyiyi tercih için içtihat/delilleriyle çıkarım olarak tanımlar. İhsan ve mâruf kelimeleriyle birlikte, güzellik, rağbet edilen, sevilen, iyi ve güzel şey anlamındaki hüsn kelimesinden türeyen istihsan; bir şeyi iyi ve güzel bulmak, psiko sosyal problemleri çözülmesi gereken ortamlarda âdil, selim akla ve fitrata uygun yani ma’rûf temelinde işlevsel aklın ve gönlün hoş bir şekilde kabul edebileceği çözümlene tarzıdır. Mâtürîdî’ye göre şer’i bir hükmü kalpte ağır basan ihtimâle ve zann-ı galibe göre belirlemek mümkündür.

Buna örnek olarak “Senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da böyle yaptığını Rabbin elbette bilir. Gece ve gündüzü belirleyen ancak Allah’tır. O, sizin istenen vakti tesbit edemeyeceğinizi bilmektedir..” (el-Müzzemmil 73/20) âyetine göre istihsana göre hüküm vermenin mümkün olduğuna dâir delil olduğunu söyler. Mâtürîdî, fitrata güzel ve uygun istihsanı, güncel bir problemin çözümü için irca edebileceği bir asıl ve kurabileceği bir benzerlik bulunmadığı takdirde alimin yapabileceği en iyiyi tercih içtihat olarak tanımlar (Mâtürîdî, 2005b: XVI/221).

Eğer verilecek hüküm için ihtimal eğer yakınsa, bunun isbatında yeterince kuvvetli olmasa da yakın bir delil yeterlidir. Eğer ihtimal uzak ise, bu uzaklığı telafi edecek bir delile ihtiyaç duyar; tâ ki bu uzak ihtimali almak, bu delile muhalefet etmekten daha ağır basabilsin. Bu delil bazen karine, bazan kıyas, bazan de kendisinden daha kuvvetli başka bir zâhir olabilir. Zann-ı galip; zannın bir tarafında ilim, diğer tarafında cehil var; doğruluk yönünden ilme en yakın olan tasdike yani daha çok ve daha güçlü emârelerle desteklenen zandır (Gazâlî, 2006: II/35). Ebu Hanife’nin ergenlik yaşının onsekiz olarak belirlemesinin gerekçesini bazı Hanefî âlimlerinin ma’rûfa göre delillendirdiklerini belirten Mâtürîdî, oniki yaşından küçük olanların ma’rûfa göre ihtilam olmaması, oniki yaşına ulaşınca da ihtilam olmasının ihtimal dahilinde kabul ettiklerini söyler. Bu durumda ihtilaf edenler arasında ortalama yaş olarak kabul edilen onbeş senenin üzerine, oniki yaşına ergen olma ihtimaline binaen nasıl ki üç sene ilave varsa onbeş yaşın üzerine üç sene ekleyerek ergenlik yaşının onsekiz olduğuna istihsan ile hükmettiler. Çünkü Hz. Peygamber onbeş yaşında savaşa katılmaya izin vermiş ondört yaşında ise vermemişti. Bir sene sonra izin veriş bünye itibarıyla güçlü, kuvvetli oluşu sebebiyle olması mümkündür. Mâtürîdî, bunun ergenlik ile ilgili delili kesin olmadığı için ma’rûfa göre istihsan yöntemi ile hükmedilen görüşlerden olduğunu söyler (Mâtürîdî, 2005b: X/200-1). Buna göre istihsâna beşerî selim aklın sezîş ve kavrayışlarına değer vererek problemlere ma’rûf bir istidlâlî çözüm şekli denilebilir. Mâtürîdî kıyas ile istihsanı şu şekilde ayırt eder:

“Allah iffete iftira atana ve zina edene sopa cezası (hadd) getirmiş ama dövmenin şiddet ölçüsünü ve ne şekilde uygulanacağını belirtmemiştir. Miktar ve kullanılacak alet, böylesi bir vurmanın iffete iftira gibi bir suça uygun olduğu şeklinde kalpte beliren kanaate göre takdir edilmiştir. Aynı şekilde eşyanın kıymetinin tesbiti, yaralama diyeti ve nafakaların miktarı, ölçü ve tartı aletleri ile tam ölçü ve tartının gerçekleşmesi de zann-ı galibe havale edilmiştir. Ortada fikhî bir esasa olmadığına göre kalpte ağır basan bir hükme göre hüküm vermek câizdir. Müçtehid iki açığı göz önüne alır. Hüküm vermek için bazan o meseleden başkasına bakar ve onu örnek olarak alır buna kıyas denir. Bazan da zann-ı galibine göre hüküm verir ki buna da istihsan denir” (Mâtürîdî, 2005b: XVI/221).

Sonuç olarak ma’rûf çözüm istihsana, çeşitli problemler karşısında baskın gerekçelere bağlı kalarak standart hükmün dışına çıkmayı ve çözülmesi gereken meseleyi âdîl, ma’kul, selim akla ve fitrata uygun yani ma’rûf çerçevesinde işlevsel aklın ve gönlün hoş bir şekilde kabul edebileceği çözümlenmeyi disipline eden psiko sosyal yöntem olarak bakılabilir..

7. MA'RÛF GEÇİM

Toplumsal hayatta ma'rûf geçimin imânî bir nitelik olduğunu belirten Mâtürîdî, “eşinizle ma'rûf geçinin” (en-Nisa 4/19) âyetinin te'vilinde eşlerin âile içi tutum ve davranışlarının merhamet, iyi muamele, lütûf ve nezâket temelinde olmasını önerir. Bu durum âilede ma'ruf geçimdir. Hatta Mâtürîdî empatiyle bunun daha iyi anlaşılacağı kanaatindedir. “Benzeri sana yapılırsa karşı çıkmaz, hatta iyi karşılar ve kabul edersin” diyerek ma'ruf geçim formülünü özetler. İnsanın ma'ruf geçimi psiko-sosyal tutum ve davranışları, karşılıklı sevgi, anlayış ve fedâkârlıkla yürür. Mâtürîdî, eşlerin birbirleriyle iyi konuşması, iyiliklerde bulunması, nafakasını te'minde birbirlerine yardımcı olmaları ve ihsanda bulunmaları, birbirlerine lâyük olmayacak kötü söz söylememeleri, sövme, eziyette bulunma ve diğer hususlardan kaçınmalarının ma'ruf geçimi te'min eden hususlar olduğunu da söyler. “Önce en yakın akrabayı uyar” (eş-Şuara 26/214) ifadesinde anne, baba, teyze, hala, dayı, amca, dede ve nene gibi yakın akrabalarıyla iletişimi iyi kurmanın, geçinmenin mü'minin görevi olduğunu dile getiren Mâtürîdî, akrabalık bağlarının âhirette de devam edeceğini söyler. Yukarıda sayılan yakın akrabaları, kişi özgür irâdesiyle seçiyor değildir. Onları ziyaret, saygı ve onlara yardım bir nevi Allah'ın kaderi, hikmeti ve kanununa saygıyı içerdiğinden değerlidir. “Allah'tan korkun ve akrabalık bağlarınızı kesmekten sakının” (en-Nisa 4/1) uyarısının büyük bir ikaz ve tenbih olduğuna değinen Mâtürîdî, eşlerin birbirlerinin akrabalarına ma'ruf şekilde değer vermesi, gözetmesi ve onlara yardım etmesinin dünyada sevgi, huzur ve mutluluğa, âhirette de hayra dönüşebileceğini dile getirir (Mâtürîdî, 2005b: III/8-9, 103, X/343-4).

Âile içi geçimsizliklerde “Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve darb yapın yani onları geçici olarak evden uzaklaştırın” (en-Nisa 4/34) ifadesinde Mâtürîdî, bu durumun eşlerin âile içi eğitimiyle ilgili bir durum olduğunu söyler. Kadının cezalandırılması, Arap örfünde hoş karşılanırsa bile dövme, hapsedmek nahoş bir davranıştır. Hayatın darbesini yiyen, acı tecrübeleri edinen kadın ve erkeklerden, ayrılmış âilelerden darb-ı mesel yani örnek gösterme, tecrübe edinme gibi anlamlarda olan darp; bununan mekândan uzaklaşmak yani kadının veya erkeğin evden süreli-sınırlı olarak ayrılması, sakinleşme, düşünme fırsatı, süresi olarak değerlendirilebilir (Mâtürîdî, 2005b: III/205-8; Düzgün, 2013: 598-9). Âile içi eş ve çocuklardan oluşabilecek huzursuzlar, hoşgörü ve affetme temelinde sevgiye dönüşebileceğini belirten Mâtürîdî “Ey iman edenler! Eş ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler olabilir. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (et-Tegabun 64/14) ifadesinde eş ve çocukların yaptığı hataları hoşgörüyle karşılamak ve hele hele affetmenin, ma'ruf geçim olduğu gibi âile içi huzûr ve bereketin oluşmasına vesile olabileceğini belirtir (Mâtürîdî, 2005b: XV/204).

Ma'rûfu emrederek eş ve çocukların güzel hayat sürmelerini sağlamak kul için imânî bir ödevi olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre “Ey İmân edenler! Kendinizi ve âilenizi cehennemden koruyun! (et-Tahrim 66/6) ifadesi “kendilerini cehennemden kurtaracak olan yolları öğreterek onları koruyun” demektir.

Mü'minler hem kendilerini hem de yakın çevrelerini cehennemden korumaları ma'ruf geçimdir. Çünkü âilede muhabbet bağı, dostluk ve yakınlıkların âhirette de devam etmesinin şartı imân eksenli ma'rûfun âilede işlevsel olmasıdır. Dünyevî çıkarlarla bir araya gelinen birlikteliklerin çıkarların bitimiyle devam etmeyeceği ve dostlukların ise düşmanlığa dönüşme riskinin (el-Meâirc 70/8-15; Abese 80/33-37) olmasıdır (Mâtürîdî, 2005b: XIII/270-1; XV/266).

Mâtürîdî'ye göre sosyal hayatta herkes birbirine muhtaç, erkek kadına, kadın erkeğe, zengin fakire birçok işinde muhtaçtır. "Allah'ın kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri arzu etmeyin" (en-Nisa 4/32) denilerek Allah her hal ve durumu imtihan için yarattığını belirtir. "Kadın ve erkeğin her birine ayrı üstünlükler verdik" (en-Nisa 4/34) ifadesiyle kadın ve erkeğin insan olma temelinde eşit, toplumsal düzlemde ise birbirini tamamlayan çiftler olmasıdır. Evrenin yaratılışı başıboş, abes ve hikmetsiz olmadığı gibi kadın ve erkek olarak insanın yaratılışı da hikmetsiz değildir (Mâtürîdî, 2005a: 5) Kur'ân'ın genel ilkeleri çerçevesinde bakıldığında ontolojik olarak Allah'ın nazarında mutlak eşitliğe sahip cinslerin, toplumsal roller sözkonusu olduğunda mutlak eşitlikten daha ziyade birbirlerini tamamlayacakları farklı üstünlüklere sahip oldukları anlaşılabilir (Düzgün, 2013: 595). Birbirlerine haklarını ma'ruf şekilde yapmayan eşlerin kıyamette ve mahşerde birbirlerinden kaçacakları bildirilir (el-Meâirc 70/8-15; Abese 80/33-37). Mâtürîdî, orası kaçış yeri olmadığı için bu ifade kişinin endişe ve tedirgin psikolojik halin anlatımı olmalıdır, der. "Allah'a itaatsizlikten sakınanlar dışında dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır" (ez-Zuhuf 43/67). Mahşer günü insan tanıdığı bir kimseyi görmekten sıkıldığı kadar hiçbir şeyden sıkılmaz. Yaptığı bir haksızlık nedeniyle peşine düşülmesinden korkar. Âilede ma'rufta bulunanlar kaçmayıp birbirine şahit olsun diye yanında bulunmasını isteyeceklerdir (Mâtürîdî, 2005b: XVII/61-2).

Mâtürîdî, erkeğin kadına karşı hak ve görevlerini (el-Bakara 2/228) ma'ruf temelinde şöyle sıralar: *Birincisi*; erkeğin kadına mehri ve âilenin geçimini sağlama. *İkincisi*; erkeğin kadına ihsanda bulunması "Ya iyilikle tutmak veya güzellikle serbest bırakmak" (el-Bakara 2/229) ifadesi eşlerin hem psikolojik hem de sosyolojik baskıya maruz kalmasının önüne geçilmesine yönelik olduğundan eşlerin boşanma durumunda erkeğin kadına hakkın ötesinde vefa borcu olarak ma'ruf yani gönülden iyilikte bulunması. *Üçüncüsü*; kadının ev dışındaki ihtiyaçları ile aklî, dinî ve ahlâkî eğitimini alabilecek ma'ruf tarzda yaşam ortamının hazırlanmasıdır. Mâtürîdî'de bu hayatını sürdürmesini sağlayacak ve kendisini cehennem ateşinden koruyacak tedbirlerin alınması olarak değerlendirir (Mâtürîdî, 2005b: II/63-9).

"Tertemiz eşler" (el-Bakara 2/25) ifadesi, Mâtürîdî'ye göre seçkin ve eğitilmiş eşlerden oluşan âile hayatının cennet misâli mutluluk ve huzur kaynağı olabilmesidir. Mâtürîdî, imân ehli kadının kocasına karşı ma'ruf geçim görevlerini şu şekilde sıralar: *Birincisi*; erkeğin kadına mehir ve âilenin geçimini sağlanmasına karşılık kadınlıklarını eşlerine cömertçe sunmak, eşinin istediği hizmeti gönül hoşluğuyla lütfetmek, ev işlerini idare etmek ve yataklarını hiçbir kimseye çiğnetmemek. Yani ar ve namusunu muhafazayla, kocanın ve kendisinin nezdinde bulunan malını ve namusunu, âile sırlarını veya başkasının duymak istemediği şeyleri korumak.

İkincisi; Kocanın iyiliklerine karşılık onun memnun kalacağı bir şekilde nezâketle konuşmak, Hz. Peygamber'in "kendisine bakınca seni mutlu kılan, seslendiğinde olumlu cevap veren, bulunmadığın zamanlarda kendi canını ve malını koruyan eş" (İbn Mâce, 1981: "Nikâh" 5) diyerek övdüğü kadın konumu örneğini temsil etmek. *Üçüncüsü*; kadının ev dışındaki ihtiyaçlarını, aklî, dînî ve ahlâkî eğitimini alabilecek ortamı hazırlayan kocasına karşılık olarak eşinin hoşlanmayacağı, canını sıkıp öfkeleneyeceği şeyleri yapmamak. Bunun yanında hizmetinde bulunup maddî-manevî hayatının devamını sağlayacak olan âile içi işleri ma'ruf bir şekilde yönetmektir (Mâtürîdî, 2005b: II/63-9).

Ma'rûfu emretme münkeri nehyetmede eşlerin birbirlerine sevgi ve rahmet temelinde uyumlu olmaları, âile birliği devam ederken eşlerin birbirleri ve çocuklarıyla müştereken ilgilenmeleri, bakım, terbiye ve gözetim yükümlülüğünü ma'rûf şekilde beraberce üstlenmeleri esastır. En büyük kayba uğrayanlar hem kendilerini hem de âilelerini kıyamet gününde hüsrâna sürükleyenler olabilecektir (eş-Şura 42/45). Allah eş olan kadın ve erkeğin birbirlerine isyan etmesini yasakladığını söyleyen Mâtürîdî, kadının bedeni hakkında kocasına ma'ruf itaati emrettiğini, âilede sevgi olmasa bile bu görevin teşekkür, vefa temelinde olmasını, bunun ihmâlinin birey ve toplum hayatında onarılmaz psiko-sosyal huzursuzluk ve problemler ile psikolojik cinsel rahatsızlıklara yol açabileceği uyarısında da bulunur. Aslında bu, kadın ve erkek her ikisi için de geçerlidir. Birey ve toplumda hak ve hakikatten özgür irâdeleriyle sapan ve yanlış ahlâkî niteliklere sahip bireylerden oluşan toplumları Allah, gerçeğe, doğruluğa, mutluluk ve erdeme, hidâyete iletmeyeceğini (el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/107; es-Saf 61/5) belirtmektedir (Mâtürîdî, 2005b: I/47-9, III/204-7, VII/398-9, XV/135-6).

Sosyal hayatta ma'rûf geçimi Hz. Peygamber "Mü'min, başkasıyla hoş geçinen, anlaşılan ve kendisiyle hoş geçinilen kişidir. İnsanlarla güzel geçinmeyen ve kendisiyle güzel geçinilmeyen kimsede hayır yoktur" (İbn Hanbel, 1969: II/400, V/225) demektedir "karı-kocanın birbirlerinin akrabalarına değer vermesi aralarındaki sevgiyi artırır" (Buhari, 1981: "Sıla" 23; Tirmizi, 1981: "Birr" 49); "Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir" (Mâlik, 1981: "Hüsnü'l-hulk" 16; İbn Hanbel, 1969: II/405) ifadeleriyle de âile içi geçimin sevgi, merhamet, ma'rûf muamele, lütûf ve nezâket temelinde olmasını önermektedir.

Sonuç olarak eşlerin iyi iletişimi, iyiliklerde bulunması, hediyeleşmeleri, nafaka te'mininde yardımcı olmaları, birbirlerine ihsanda bulunmaları, birbirlerine kötü söz söylememeleri, sövme, eziyette bulunma ve diğer hususlardan kaçınmalarının ma'ruf geçimi te'min eden hususlar olmasıdır. Sosyal hayatta insanın ma'rûf geçim ekseninde psiko-sosyal tutum ve davranışları, karşılıklı sevgi, anlayış ve fedâkârlıkla yürüdüğü söylenebilir.

8. MA'RÛF MEHİR

Âilenin kurulması ve evlilik sözleşmesinde erkek kadına ma'rûf bir şekilde mehir vermelidir (en-Nisa 4/25). Mâtürîdî'ye göre ma'ruf mehir; giyim, kuşam ve mesken konusunda toplumdaki insanların makul ve uygun gördüğü, çağın şartları ve anlayışına göre hak ve hukuka uygun bir şekilde verilmesidir. Çünkü Allah evlilikte kadına erkeğin mehir vermesi gerektiğini söyler (el-Bakara 2/236-237; en-Nisâ 4/4, 24, 25; el-Mâide 5/5). Bu anlamıyla mehir, nikah sebebiyle erkeğin karısına ödediği veya ödemeye söz verdiği hediye kabilinden ma'ruf tarzda haktır. Allah mehrin velisinin değil kadının hakkı olduğunu belirtir. Bu para veya mal olabilir. Dolayısıyla kadın için mehir bir hak; erkek için ise bunu ödemek farzdır. Mehir olarak verilecek mal ister belirlensin, ister belirlenmesin, kocanın onu ma'rûf bir şekilde vermesiyle mükelleftir. Ma'rûf bir şekilde mehrin gönül hoşluğu ile olmasını Mâtürîdî Hz. Ali'nin bir sözünü naklederek şöyle anlatır:

“Sizden biri bir hastalıktan şikâyet ettiği takdirde eşinin mehrinden üç dirhem istesin, bununla bal satın alsın, sonra bu balı yağmur suyu ile karıştırarak içsin! Böyle yapmakla Allah gönül hoşluğu, afiyet, şifa ve mübarek olan yağmur suyu o kişi de bir araya getirilmiş olur!”

Burada gönüllerin karşılıklı rızâ temelinde yapılan eylemlerin kişiyi mutluluk ve huzura iletmesinin de anlatımı olduğu söylenebilir. Mâtürîdî, nafaka her ne kadar nikâhta erkeğe âit olsa da kadının kendisi nafakayı temin ettiği takdirde erkek nafaka vermez. Çünkü gönül hoşluğu ile olunca kadının kendisi için harcamada bulunması, erkeğin eşinin malından yapacağı harcamadan daha ağır gelmesindedir. Bunun psiko sosyal analizini yapan Mâtürîdî, kadının başa kakma ihtimaline bağlı olarak servetinin, erkek tabiatına ağır gelmesi, kocanın karısına yetecek kadar nafaka vermek zorunluluğu, kadının mehrini vermeme davranışına yönelik ağır dînî uyarı, kadının erkeğinden utanarak mehrini ona vermesi, yahut da kocanın kadının malına tamah etmesi ve bunun için onunla evlendiğini akla getirmesi gibi hususlar olduğu belirtir. Mâtürîdî işte bu sebeplerle Allah, kadının bağışladığı mehir malını, koca için imkân sınırının sonuna kadar temiz ve helâl yapmış der. Kadın ve erkeğin birlikte çalışmaları, birlikte kazanmaları, karı-koca arasında güzel geçime teşvik sözkonusudur. Öyle ki Allah âilenin ayrıldıktan sonra bile bu hükmü geçerli kılmıştır (el-Bakara 2/237). Mâtürîdî'ye göre bu durum muhabbet ve sevgi bırakan yahut bunları devam ettiren bir alıştır, çünkü Allah “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarından” (er-Rum 30/21) buyurmak suretiyle karı kocanın birbirlerinin mallarından yemelerinin hikmeti; hediyeleşmeleri ve birbirlerinin mallarından gönül hoşluğu ile yemeleri aralarında şefkat, sevgi ve muhabbetin devamını sağlamasındandır (Mâtürîdî, 2005b: III/19-21, 157).

Ma'rûf mehrin hükmü, miktarı ve niteliği üzerinde bazı görüş ayrılıkları vardır. Mehrin en azı Hanefi mezhebine göre 10 dirhem yani 32 gr. gümüş veya bunun karşılığı (yaklaşık 4 gram 22 ayar altın karşılığı para). Bunun Hz. Peygamber zamanında iki koyuna denk bir kıymet taşıdığı söylenir. Mâlikilere göre mehrin en az miktarı 3 dirhem gümüştür.

Şafii ve Hanbelî ekolü en az miktar için bir sınır koymamış, umreye gitmek, Kur'ân öğretmek gibi şeylerle de mehir olabileceğini söyler. Mâtürîdî ise bunların mal (emlak ve para) olmadığı için mehir olamayacağı görüşündedir. Mehrin üst sınırına ise “hanımınızı boşayıp başka biriyle evlenmek isterseniz, evvelki hanımınıza yükler dolusu mehir vermiş olsanız bile, ondan hiçbir şeyi geri almayın” (en-Nisa 4/20) emrine göre sınır olmadığı söylenebilir (Aydın, 2003: XXVIII/389).

Mâtürîdî’de ma’ruf mehir, kadını onurlandırmak ve ağırlığını korumak için ortaya konmuş hediye mukabilinden bir bedel, gönül rızâsı ile verilmesi gereken Allah’ın emri bir hak olmasıdır. Bunun hikmeti mü’min aile fertlerinin cennette de beraber olmalarıdır (Ra’d 13/23; Yâsîn 36/56; el-Gafir 40/8; ez-Zuhuf 43/70). Mâtürîdî “uruben etraba” (el-Vakıa 56/37) ifadesini “eşlerine büyük bir sevgi ve aşkla düşkün, içten davranışlar sergileyen eşler” olarak yorumlar. Yeni bir fizyolojik ve psikolojik yapıyla yaratılacak cennetlik kadınların veya hûrilerin tercihen kişilerin kendi eşlerinden oluşacağıdır. Hûrî (er-Rahman 55/56, 58, 74; el-Vakıa 56/23), değerli, korunması, saklanması gereken inci gibi, başkalarıyla evlenmemiş, gün yüzü görmemiş, kötülükleri hâyâlından bile geçirmeyen değerli varlığa, yakut ile mercana benzetilen erkek veya kadın eştir (Mâtürîdî, 2005b: III/104-9, 143, XIV/276, 284). Dolayısıyla ma’ruf mehrin hikmeti aile fertlerinin cennette de beraber olmalarına yönelik olmasıdır.

Sonuç olarak evlilikte erkeğin kadına vermesi gereken mehrin ma’ruf tarzda gönülden olması, giyim, kuşam ve mesken konusunda toplumdaki insanların makul ve uygun gördüğü, çağın şartları ve anlayışına göre hak ve hukuka uygun bir şekilde verilmesidir. Allah’ın emrettiği bir çok hikmet ve gayelerinin olduğu mehir ile başlayan evlilikler cennet yuvası olabilecektir. Dolayısıyla ma’ruf mehir, kadını onurlandırmak ve ağırlığını korumak için ortaya konmuş hediye mukabilinden psiko sosyal değeri olan bir bedel olduğu söylenebilir.

9. ANNE-BABA’YA MA’RUF DAVRANIŞ

Allah inancı ne olursa olsun anne babanın imân ve tevhid dışı isteklerine evladın itaat etmemesini ama “onlara dünyada ma’ruf davranışlar” (Lokman 31/15) sergilemesini ister. Mâtürîdî’ye göre bu hal evladın onların gönüllerini alacak şekilde diğer insanların makul gördüğü iyi ve güzel davranışlar sergilemesidir. Bir mü’minin anne babası da olsa Allah’a-Rüsûlüne düşmanlık eden müşrik birilerine gönülden sevmesi uygun olmadığını (el-Mücadele 58/22) belirten Mâtürîdî, anne baba’ya ma’ruf davranışın ise imânî bir nitelik olduğu kanaatindedir. İslâm, anne babaya son derece itâat etmeyi, onlara saygıda bulunmayı emrettiği halde, şirk olan hususlarda, onların sözünü dinlememeyi ve onlara tabi olmamayı ister (el-Ankebût 29/8; Lokman 31/14, 15). Ana babayı râzı etme, onlara of bile demeden yapılan iyilik, merhametle kol kanat gerilmesi ve “Rabbim! Onlar beni küçükken şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster!” (el-İsra 17/24), duâsı anne babanın rızâsını alanlardan Allah’ın râzı olduğuna işârettir.

Mâtürîdî, merhametle onları râzı edenlerin mükâfatını “İşte cennetlikler arasında olan anne babasını râzı edenlerin, yaptıklarının güzelini kabul ederiz, kötülüklerini de görmezlikten geliriz” (el-Ahkâf 46/16) cümlesi anlatır, der (Mâtürîdî, 2005b: VIII/257-8, XIII/, 271, 362-3, XV/56). Dolayısıyla anne babaya ma’ruf davranış sergileyenlerin Allah tarafından hata ve nisyân türü kötülüklerinin örtülmesi de sözkonusudur.

Sabır ve sebatla yaşlı anne babaya bakmanın, onlara yardımcı olmanın mükafatı kötülüklerin silinmesi ve cennet yurduna girişi kazandırdığı kanaatini paylaştan Mâtürîdî’ye göre Allah ana karnında ve doğduktan sonra kişiyi her türlü kötülük ve çirkin işlerden koruma, şefkatli davranma, terbiye etme ve iyiliklerde bulunmalarının bir kısmına karşılık teşekkür olmak üzere ana babayı râzı edip ödüllendirmeyi kula emreder. Ana baba çocuklarına küçükken ihşanda buldukları için kendileri yaşlandığında çocukları da anne babalarına ihşanda bulunmaya sevkeder. Anne babanın çocuklarının küçükken vucuttan çıkan pisliklerine iğrenmedikleri gibi onlar da yaşlanıp çirkinleştikleri, iğrenilecek hale geldikleri, çocuk gibi âciz kaldıklarında yaşlı anne babadan iğrenmemesini, onlardan uzak durmamasını, bir şey isteyince karşılmasını, onlara ma’rûf yani yumuşak ve iyi sözlerle davranmasını Allah emreder. Bunun hikmeti; anne babanın çocuğuna yaptığı iyilikler, ihşan, merhamet ve ahlâklı bir şekilde yetiştirmesinin teşekkür karakteri oluşmasına yöneliktir. Ama Allah anne babanın kötü isteklerine itaati de evlada yasaklamakta duygusal davranmadan aklını kullanmasını istemektedir (Lokman 31/15). Mâtürîdî, “Allah inkâr edenlere Nuh’un hanımı ile Lut’un hanımını örnek verdi. Bu ikisi kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler” (et-Tahrîm 66/10) ifadesiyle en yakını eşi olsa bile imân olmayınca bir peygamber’in şefaât gibi Allah katında yardım edemeyeceğinin de kanıtıdır, der. Dolayısıyla Hz. Nuh ve Hz. Lut’un eşleri, âilede dinlerinin farklı olabileceği hikmetini içerdiği gibi eşlerin birbirlerine sabırla katlanmaları, çocukların bedensel ve ruhsal gelişimleri için hemen boşanmayı düşünmemeleri, sabretmeleri, kurulu âileyi yıkmama ma’rûfla hareket etme gereğine de işârettir. İnkâr eden oğlu ve annesine sabreden Hz. Nuh ile kâfir eşine sabreden Hz. Lût, âilelerini yıkıp eşlerinden boşanmamışlar, çocuklarını anne sevgisi ve âile yuvasından mahrum bırakmama hareketlerini övmektedir (et-Tahrîm 66/10). Hz. Nuh ve Hz. Lut’un eşleri, kişinin anne, baba, eş ve çocuklar gibi en yakınlarının münâfık, müşrik ve kâfir gibi halleri olabileceği hakikatını zihinlere yerleştirir. Allah’ın seçtiği bir peygamberde olan bir durumun diğer insanlarda olabilmesinin imtihan unsuru olduğu, sebepler açısından tevekkül çerçevesinde eş ve çocukların terbiye ve eğitimlerinin önemi ve ma’rûf hareket hikmetini de hatırlatır (Mâtürîdî, 2005b: VIII/253, XI/231, XV/274-6).

Özetle anne babanın iyi isteklerine itâat, onlara saygıda bulunmak ma’ruf olduğu gibi kötülük olan hususlarda onların sözünü dinlememek ve onlara tabi olmamak da ma’rûf davranış ve münkeri önleme olmaktadır. Anne babanın farklı inançta olması imân ve takvâ ehli evladın da onlara ma’rûf tarzda davranması hikmet dünyasında sınamadır. Bir yönden de kalpteki özgür irâde ve akıl ile seçilen inançlara hoşgörü ile yaklaşılma hikmetini de içerdiği söylenebilir.

10. MA'RÛF VASIYET

Ma'rûf bir vasiyette bulunması, takvâ sahibi mü'minlere bir borç olmak üzere Allah yazmıştır (el-Bakara 2/180). Miras, ölen bir kimsenin mal varlığının geleceğini düzenleme, vasiyyet ise kişinin, malını ölüm sonrasına bağlayarak bir şahsa veya hayır cihetine bağış yoluyla temlik etmektir. Birinin ölümden sonra geriye mal bıraktığında annesine, babasına ve akrabasına ma'rûf bir vasiyette bulunması istenir (el-Bakara 2/180). Mâtürîdî'ye göre bu anlamda anne-baba ve yakınlarla ma'rûf bir hak olan vasiyet, aklın kabul ettiği, âdil tarzda, gönülden râzî olarak yapılan mal yardımınıdır. Bu insanların örf ve adetlerinde hoş görülen bir tarzda, âdil davranarak ve ölçüyü de kaçırmadan yapılacak bir vasiyyet olmalıdır. Ahzab sûresinin 6. âyetinde geçen dostlara ma'rûf vasiyetten maksad onlara yapılan lütuf ve iyiliktir (Ahzab 33/6). Hz. Peygamber'in Medine'de muhacirlerle ensar arasında yaptığı 'kardeşlik' gibi dostlara yapılan ma'rûf yani maddî-manevî iyiliklerdir. O dönemde kardeşlik dolayısıyla bir muhacir ensardan birine mirascı olurdu. "Anne baba ve akrabaların geride bıraktıklarından her biri için yakın varisler belirledik" (en-Nisa 4/33) âyeti nâzil olunca miras hükümlerini akrabaları da kapsadığını açıkladı. Hz. Peygamber de "anlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de ma'rûf ölçüde paylarını verin!" (Buhari, 1981: "Tefsir" 7) yani yardım, tavsiye ve destekten paylarını verin, onlara infaktan vazgeçmeyin demişti. Bu ifadeyi delil alan Mâtürîdî, bu kimselere vasiyet edilir fakat mirastan pay yoktur, der, "sabır ve merhamet tavsiyesini" (el-Beled 90/17); ma'rûfu emretme münkeri de nehyetme şeklinde yorumlar (Mâtürîdî, 2005b: I/331-4, III/197-9, XI/274, 308-9, XVII/216).

Kazanılan ve elinde olan malın nereden ve nasıl kazanıldığı önemli olduğu gibi öldükten sonra da iyi yerlerde kullanılmasından da kulun sorumluluğundadır. Allah bütün insanları kazançlarını nerede ve nasıl kesbettiği yani dünyada kazandıklarının karşılığını vermek üzere tekrar diriltecektir (İbrâhim 14/51). Bu kazanç maddî olabileceği gibi manevî de olabilir. Takvâlî kuldân hayat yolculuğunda canlılara azık harcaması yapılması da istenir. "Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a âit olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz?" (el-Hadid 57/10) ilâhî ikazı azığı infâk imkânı dünyada elinde iken ihtiyaç sahiplerine harcamadır. Dolayısıyla mü'minin mal ve kazancında fakir ve kimsesizlerin hakkı olan azığı onlar için harcaması ve vasiyet etmesi muttakînin kulluk bilinci, imânî sorumluluk görevi olmaktadır. Mâtürîdî, Allah'a karşı gereğince takvâlî olma dünyevî azıktan çok daha hayırlı bir hazırlıktır, der (Mâtürîdî, 2005b: I/401-2, II/494, XIV/342, XVII/316).

"Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyette iki âdil kişi şahitlik etsin!" (el-Maide 5/106) âyeti ma'rûf vasiyyeti imân ile irtibatlandırır. Mü'min kişi hem sağlığından hem de ölümden sonra kul haklarına riâyet ederek ma'rûf şekilde vasiyet etmek durumundadır. Dostlara ma'rûfla vasiyet yani mü'minlerden hicret eden dostlara malın üçte birini geçmeyecek miktarda mal infâktır. Bu vasiyet veya akılların hoş gördüğü, kabul ettiği başka bir şeydir (Mâtürîdî, 2005a: 276-7, 293; 2005b: 2005b: III/51-2, IV/361-5; XI/308, XIII/379).

Hülâsa ma'rûf vasiyet; kul hakkı borçların ödenmesi ile mirastan pay alamayan fakir akrabalara vasiyette bulunma olarak anlaşılabilir. Anne-baba ve yakınlarla ma'rûf bir hak olan vasiyet, aklın ve vicdanın kabul ettiği âdil tarzda, gönülden râzı olarak akraba ve yakınlarla mal yardımudur. İslâm, yakınları arayıp sormayı uzakta olanları ziyareti, muhtaçlara maddî manevî yardımı imân ekseninde sıla-i rahim ve ma'rûf kapsamında saydığı söylenebilir.

SONUÇ

Mâtürîdî ma'rûf kavramını, imân, tevhid, takvâ ve itaatin dış görünümü, selim ve işlevsel aklın güzel gördüğü ve kabul ettiği, dinin benimsediği, temiz tabiatlı insanların uygun ve makul gördüğü şeyler olarak anlamlandırır. Bununla insanın kalbî yetilerinin aklı düşünme, tefekkür ve irâdî eylemlerinin önemli olmasıdır. Allah tek başına değil toplum içinde psiko sosyal bir varlık olarak yarattığı insanın mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi için ma'rûfu yapmasını münkerden de kaçınmasını, sosyal hayatta gaflet halinde değil çevresine duyarlı olmasını istemektedir. Kişinin ma'rûfu yaşaması, çevresinde desteklemesi, emretmesi, münkere de sabırla dalmaması ve engel olması imânî bir nitelik görülür. Aslında ma'rûf, imân, fitrat, sorumluluk, teslimiyet ve estetik açısından hiçbir ayırım yapılmaksızın insanın akıl, irâde ve vicdan gibi kalbî eylemlerinin değerli oluşunun da anlatımıdır.

İmân, tevhid, itaat ve hikmet gibi unsurların çağın idrâk ve anlayışına sunulması ma'rûf iledir. Allah Hz. Peygamber nezdinde bütün insanlara ma'rûf eylemleri emreder. Karşısındaki bireyin maddî-manevî ihtiyaç ve isteklerine göre hemhâl olması yani empati kurarak imânî, tevhidi, hak ve hükümleri anlatması, insanlara değer verip onlara ilgi göstermesidir. Hz. Peygamber bu emir gereği af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti; kin, öfke, zorbalık ve düşmanlığa tercih etmiştir. Ma'rûf tutumun, iyi bir iletişimi sağlayan akıl, vicdan ve adâlet temelinde gönüllere hitap eden hikmet eksenli bir metod olduğu söylenebilir.

Mâtürîdî düşüncesinde ma'rûf itaat; gerçek anlamda hem söz hem de eylem ile bilinen doğru, âdil ve vicdanî kriterlere uygun, içinde münker olmayan bir itaat olurken ma'rûf söz ise gönül alıcı kalpten söylenen, hak, âdil, doğru, yumuşak, nazik ve güzel akıl ve vicdanların kabul gördüğü her sözü ifade eder. Akıl ve vicdan sahibi insanların gördüklerinde bu söz ve tavır âdil, güzel ve gönül alıcı dedikleri türdendir. Evlilik sözleşmesinde kadına mehrin ma'rûfa uygun verilmesi, ma'rûf bir şekilde âile'de geçimin istenmesi, mal vasiyetinin ma'rûfa göre yapılması, müşrik olan anne baba'ya evladın ma'rûf davranması gibi eylemler akıl, vicdan, adâlet, doğruluk ve estetik temelinde imânî hikmetlerin insanlara sunumudur. Aynı zamanda selim akıl ve vicdanın kabul ettiği inanç, değer ve hükümlerin dikkate alınmasını, hikmet ve hakikatlerin âdil, çağdaş metodlarla anlatılması ve öğretilmesidir.

Psiko sosyal hayatın canlılığı bireylerin akıl, irâde ve duygu içerikli ma'rûf eylemleriyle olduğu gibi imân ve tevhid gibi unsurların hayatın her alanında yaşayabilmesi de ma'rûf içerikli psiko sosyal eylemlerle sağlanabilir. Ma'rûf çözüm istihsan; çeşitli psiko sosyal problemler karşısında düşünürlerin konuyu âdil, ma'kul, ve fitrata uygun çözümleridir. Bu işlevsel aklın ve gönlün hoş bir şekilde kabul edebileceği ma'rûf bir çözüm tarzıdır. Ma'rûfun insanların anlayış, ızan, akıl ve vicdanlarında yer bulmaması, İslâm'ın inanç, ilke ve hükümlerinin teorik düzeyde kalmasını istemek gibidir. Düşünce ve kalp alanından ma'rûf eylem alanına çıkamamış imân, meyvesiz bir ağaca benzetilir. Kalpteki imânın kişiyi sosyal hayatta ma'rûf davranışlar işlemeye sevk etmesi istenir. Utanmak ve merhamet duyguları ile nitelenen imân için 'güzeldir, sahibi için süstür' denilmesi, imân şuurunu taşıyan mü'min kişinin kul olmasına yönelik ma'rûfu her zaman ve konumda yapması, münkerden de her an uzak durmasına yönelik olmalıdır. Mâtürîyye veya Mâtürîdîlik adlı itikadî mezhebin kurucusu büyük Türk âlimi İmam Mâtürîdî'nin ma'ruf anlayışı ve görüşlerine günümüz toplumların inanç ve ahlâk problemlerine çözüm önerileri sunumu şeklinde de bakılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdülcebâr, K. (2013). Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, (Çev. İ. Çelebi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M.A. (2003). "Mehir", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXVIII): 389-391, TDV. Yayınları, İstanbul.
- Ayten, A. (2013). Empati ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Buharî, E.İ. (1981). El-Camiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Cüveynî, E.M. (1979). Gıyasü'l Umem fi İltiyazi'z-Zulem, y.y., İskenderiye.
- Çağrı, M. (1995). "Emir bi'l-Ma'rûf nehiy ani'l-Münker", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XI):138-141, TDV Yayınları, İstanbul.
- Dökmen, Ü. (2015). İletişim Çatışmaları ve Empati, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Dumlu, Ö. (1999). Kur'ân-ı Kerim'de Ma'rûf ve Münker, Anadolu Yayınları, İzmir.
- Düzgün, Ş.A. (2013). "Kur'ân'ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız", Kelâm El Kitabı, Grafiker
- Ebu Hanife, İ.A. (1992). El-Fıkhu'l-Ekber, (Çev. M.Öz), MÜİFV. Yayınları, İstanbul.
- Eş'arî, E.H. (1953). Kitâbu'l-Luma' fi'r-Red ala ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida', y.y., Beyrut.
- Farabî, E.N. (1895). Ârâ'u Ehli'l Medineti'l-Fadıla, y.y., Kahire.
- Gazâlî, E.H. (1974). İhyâu Ulumu'd-Din, Bedir Yayınları, İstanbul.
- Gazâlî, E.H. (2006). el-Mustasfa min İlmi'l-Usul, (Terc. H.Y.Apaydın), İslâm Hukuk Metodolijisi, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Huvvarî, H.M. (1990). Tefsîru Kitâbillâhi'l-Azîz, y.y., Beyrut.
- İsfahânî, R. (1992). el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân, (Tahk. S. A. Ravâviri), yy. Beyrut.
- İbn Haldun, (1968). Mukaddime, (Çev. Z.K.Ugan), y.y., İstanbul.
- İbn Hanbel, (1969). el-Müsned, y.y. Beyrut.
- İbn Mâce, (1981). es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Manzûr, (trs). Lisanü'l-Arab, y.y. Beyrut.
- İbnü'l-Cevzî, E.F. (1931). Hasan el-Basrî, y.y., Kahire.

- İbnü'l-Esîr, (1929). el-Kâmil fi't-Tarih, (Tash. A.Neccar), y.y., Mısır.
- İlhan, A. (1986). "el-Emru bi'l-Mâ'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Münker", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3 (1): 89-120.
- Kalhâtî, E. (1980). el-Keşf ve'l-Beyân, (Tahk. S.İ.Kâşif), y.y., Umman.
- Karagöz, İ. (1999). "İtaat Kavramı", Diyanet İlmi Dergi, 35 (4): 41-49.
- Kevserî, M. Z. (1388). Makalatü'l-Kevseri, y.y., Humus.
- Malik, İ. (1981). el-Muvatta, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Mâtürîdî, E.M. (2005a). Kitabu't-Tevhid, (Tahk. B.Topaloğlu), İSAM Yayınları, Ankara.
- Mâtürîdî, E.M. (2005b). Te'vilâtü'l-Kur'ân, Mizân Yayınları, İstanbul.
- Müslim, E.H. (1981). es-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Nesefî, E.M. (2004). Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din, DİB Yayınları, Ankara.
- Oral, O. (2014). "İmânın Sosyal Hayatta Tezâhürleri Doğruluk, Güzel Ahlak, Sevgi ve Kardeşlik" Bilimname, 27 (2): 159-175.
- Oral, O. (2016). "Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim Efendi'nin "Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker" Adlı Makalesi", Kelâm Araştırmaları Dergisi, 14 (1):146-176.
- Râzî, F. (1981). Mefatihü'l-Gayb, Darü'l-Fikr, Beyrut.
- Şehristanî, A. (1968). Kitabu'l Milel ve'n Nihal, y.y., Kahire.
- Taşdelen, M. (2016). "Mâtürîdî'nin Düşüncesinde Emri Bi'l-Ma'rûf Ve Nehyi Ani'l-Münker", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tatçı, M. (1990). Yunus Emre Dîvanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tirmizî, E.İ.M. (1981). es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tunç, C. (1986). "İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3 (5): 5-15.
- Zebidî, M.H. (trs). Tacü'l-arus, (Tahk. A.A.Ferrac), y.y. Beyrut.
- Zemahşerî, E.K. (2017). el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl Fi Vucûhi't-Te'vîl, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.